

Ο Κ Ε Ρ Α Τ Ζ Η Σ

Ἐπέστρεφα ἀπὸ τὸ Κισερλί ἔς τὴν Λάρισα. Ἦτο Ἰούλιος μῆνας καὶ οἱ χωριάτες ὅλοι ἦσαν σκλαβωμένοι εἰς τὴ δουλειά. Ποῖος ἀλώνιζε, ποῖος ἐλύχνιζε, ποῖος ἔμπαζε τ' ἄγερα εἰς τὸ ντάμι του. Οἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά ἐτσάκιζαν καπνό. Ζητῶ ζῶον διὰ νὰ φύγω· ποῦ ζῶον. Κ' ἐκεῖνα ὅλα ἦσαν ἀγγαρεμένα· ἄλλα ἔσερναν τὴ δοκόνα, ἄλλα ἐγύριζαν εἰς τὸ στυγερό, ἄλλα ζευγμένα εἰς τοὺς ἀραμπάδες ἐκουβάλλον δεμάτια. Οὔτε βωδάκι δὲν ἔμενεν ἀργό!

Ὁ πτωχὸς ὁ Μεχμέτ ἀγάς, ὁ δῆμαρχος, ἐπήγαινε νὰ σκάση ἀπὸ τὸ κακὸ του.

— Ἄ, τζάνουμ! ἔλεγε κτυπῶν τὰ χέρια εἰς τὰ μεριά του μὲ ἀπελπισία· νὰ μὴ βρῖσκεται οὗτ' ἓνα ἄλλο!..

Ἡ ἀπελπισία του ὅμως αὐτὴ ἦτον ἀφύσικη. Καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος καὶ ἄλλοι ἀγάδες εἶχαν ἄλογα καὶ ἄλογα τῆς καθάλας, ἄτια περήφανα καὶ ἀζετιμωτα, τὰ ὁποῖα βέβαια ποτὲ δὲν ἔβγαζαν ἀπὸ τ' ἀχοῦρι νὰ τὰ φορτώσουν εἴτε νὰ τὰ βάλουν εἰς τ' ἀλώνι. Δὲν τὰ ἐδίδαν ὅμως καὶ νὰ τὰ καθαλίη ἓνας γκαϊούρης μολιαζίμης.

Ἐπὶ τέλους μοῦ ἔστειλεν ὁ Μεχμέτ ἓνα καλοσελωμένο καὶ καλοχαλινωμένο γαϊδουράκι. Καὶ μοῦ παράγγειλε μὲ τὸν δούλον του, νὰ δεχθῶ αὐτὸ διότι δὲν εἶχεν ἐλπίδα νὰ εὑρεθῇ ἄλογο οὔτε σήμερα, οὔτε αὔριο, οὔτε μεθαύριο ἕως τὴν Κυριακὴν. Καὶ τὴν Κυριακὴν πάλι δύσκολον ἦτο, διότι οἱ χωριάτες θ' ἄφιναν τὰ ζῶα των' ἀναπαυοῦν ἀπὸ τοὺς κόπους ὅλης τῆς ἐβδομάδας.

Ἐγὼ ἐθύμωσα. Τοὺς ἤξερα ἀπὸ πολλὰ ἄλλα τοὺς τούρκους τῆς Θεσσαλίας. Ἄν καὶ πατρίδα καὶ νόμος καὶ ὑπεράσπισιν ἔχουν περισσοτέρην τόρα παρὰ πρὶν κατ' ἀπὸ τὸν Σουλτάνον των ὅμως δὲν τὸ χωνεύουν πᾶν ὅτι εἶνε ἐλληνικόν. Κατὰ τὰ 82 εἰς τὰ Ζωρμπαϊκά, εἶχαν ἔτοιμα πολλὰ σφάγια νὰ προῦπαντήσουν εἰς τὰ Τέμπη τὸν Πιχσάν των. Καὶ κατὰ τὰ 86 ἀκόμη, τὰ δημαρχικὰ καταστήματα τῶν δῆμων Νέσσωνος καὶ Γόνων ἦσαν γεμάτα ἀπὸ ὄπλα Γκρά, τὰ ὁποῖα θ' ἄρπαζαν οἱ φανατικοὶ ἀγάδες, εὐθὺς ἅμα ἄνοιγε τὸ ντουφέκι εἰς τὰ σύνορα. Ἄφου ὅμως δὲν ἤμπορουν νὰ κάμουν τίποτε σπουδαῖον περιορίζονται νὰ ἐξευτελίζου, ὅταν τοὺς εἶνε εὐκολον, καθε ἔθνικόν μας γόητρον. Καὶ τόρα βέβαια, μὲ τὸ πονηρὸ μυαλό τους, ἠθέλησαν νὰ ἐξευτελίσουν καὶ ἐμὲ καὶ τὸ ἀξίωμά μου· πρὸ παντὸς τὸ ἀξίωμα μου. Εὐμορφο πρᾶγμα δὲν εἶνε νὰ βλέπης ἓνα καπετάνον ποῦ ἀστράφτουν τὰ γαλόνια του εἰς τὸ κεφάλι καὶ βροντοκοιπᾷ τὸ σπαθί του εἰς τὸ πλευρό, νὰ περνᾷ ἡμέρα μεσημέρι ἀπὸ

τὸν κόσμον μέσα ἐπάνω εἰς ἓνα γαϊδουράκι. Ὁ Σάντσος Πάνσας θὰ ἦτο πολὺ σεβαστότερος.

— Ποῦ εἶνε ὁ Μεχμέτ ἀγάς; ἐρώτησα τὸν δούλον.

— Ἐφυγε... πάει ἔς τὸ κουτσουκ Κισερλί.

Καὶ ἀμέσως ἄρχισε νὰ μοῦ παινεύη τὸ γουάρι ὅτι τρέχει γρήγορα, ὅτι εἶνε ἤσυχο κ' ἔχει καλὴ περπατησὰ καὶ ὅτι θὰ πάγω χωρὶς νὰ ταραχθῶ ἕως τὴν Λάρισα. Ἐγὼ τὸν ἄκουγα καὶ καθὼς μ' ἔβλεπε μὲ τὰ μικρὰ πονηρὰ μάτια του καὶ ἄνοιγε τὰ πλατεῖα χεῖλη του μοῦ ἐφαίνετο ὅτι ἔχαιρε καὶ αὐτὸς διὰ τὸ ρεζίλικι μου καὶ δύο τρεῖς φορές μοῦ ἤλθε νὰ ξεσπάσω εἰς τὸ πρόσωπόν του τὸν θυμὸν μου. Ἄλλὰ καὶ τί δὲν κάμνει ἡ ἀνάγκη; Ἐχερεύστων νὰ ἦμαι εἰς Λάρισα χωρὶς ἄλλο τὴν νύκτα ἐκεῖνη καὶ μὲ τὰ ξημερώματα νὰ εὑρεθῶ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν μου. Ἀπεφάσισα νὰ ρίξω τὸ κεφάλι καὶ νὰ δεχθῶ τὸ ἄδωρο δῶρον τοῦ Μεχμέτ.

*

Ἐκόντευεν εἰς τὸ βασιλεμά του ὁ ἥλιος ὅταν ἔφθασα εἰς τὸ Γεντίκι. Ἄπ' ἐκεῖ ἐπῆρα τὸν κατήφορον ἕως τὴ βρούσι κ' ἐπίασα ἴσα τὸν δρόμον τῆς Λάρισας.

Ἄλλ' αὐτὸς ἦτον ὁ δρόμος; Ξέρω κ' ἐγώ. Ὁ ἕξενος στρατολάτης εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Θεσσαλίας μοιάζει μὲ τὸν πρωτοτάξειδο ναύτη ἔς τὴ θάλασσα. Εἰς καθε βῆμα συναπαντιέται καὶ μ' ἓνα δρόμο· ἓνας ἔρχεται ἄλλος πάει. Τὰ χωριά τὸν τριγυρίζου. Καὶ ὅλα παρόμοια· μὲ τὰ χαμηλὰ σπίτια καὶ τὰ ψηλὰ τζαμιά· τὲς θημωνιές καὶ τ' ἀλώνια εἰς τὴν ἄκρη, τὸ κονάκι τοῦ ἀφέντη ἔς τὴ μέση. Ὅλα δ' ἔχουν τὴν ἴδια μωρὴ φυσιογνωμία· μὲ τὴν αὐτὴ γλῶσσα σοῦ κρένου.

Ἐστάθην λίγο νὰ συλλογισθῶ. Ἄλλὰ καὶ τί νὰ συλλογισθῶ; Τίποτε ἄλλο βέβαια, παρὰ τὴν ἀφιλοτιμία τοῦ δημάρχου ὁ ὁποῖος δὲν ἀρκεῖ ὅτι μ' ἔβαλε ἔς τὸ γαϊδαρο καθάλα, ἀλλὰ καὶ μ' ἄφηκε καταμόναχο, δίχως ὁδηγό. Θὰ μοῦ πῆτε: Μὰ ἡ Λάρισα εἶνε μεγάλη· ἅμα τὴν ἰδῆς μιά δὲν τὴ χάνεις. Ναί, μὰ πῶς θὰ τὴν ἰδῆς; ποῦ θὰ εὔρης τὸ ψήλωμα ν' ἀνεβῆς ν' ἀγναντέψης; Ἐκατέβηκες εἰς τὴν πεδιάδα, εἶσαι θαμμένος. Πηγαίνεις πηγαίνεις καὶ ὅλο τὰ ἴδια ἔχεις γύρω σου. Ὅλη εἶνε ἓνα ἴσωμα, ὡσάν νὰ πέρασαν τὴ σβάρνα ἐπάνω της.

Τὸ τυχερὸ ὅτι ἐκατέβαινον δύο κερατζίδες μὲ τ' ἄλογά τους φορτωμένα σιτάρι ἀπὸ τὸ Τσίβσι.

- Γειά σας.
- Γειά σου.
- Για τὴ Λάρσα, ρὲ παιδιά;
- Για τὴ Λάρσα.
- Ναρθῶ κ' ἐγὼ μαζῆ.
- Νὰ ῥθῆς καπ' τάνε.

Ἐγεινεν ἡ συντροφία. Τ' ἄλογα ἐβάδιζαν ἐμπρὸς μὲ ἀργὸν ἀλλὰ τακτικὸν περπάτημα· εἰς τὸ πλευρὸ ἀκολουθοῦν οἱ κερατζίδες μετὰ μακρὰ καμπύσια τους καὶ πίσω ἐγὼ εἰς τὸ γομάρι καβάλα.

Οἱ σύντροφοί μου ἦσαν ἕνας νέος, ἕως εἰκοσιδύο χρόνων παλληκάρι κ' ἕνας γέροντας. Τοῦ πρώτου τὸ ἐξωτερικὸν δὲν μοῦ ἔλεγε τίποτα· τοῦ γέροντα ὅμως ἔλεγε καὶ πολλὰ μάλιστα. Ἦτο ψηλὸς καὶ λιγνὸς μετὰ τὴ γαλαζία φορεσιά του ξεθωριασμένη καὶ χιλιотруπημένη, μετὰ τὸ μικρὸν λιγδωμένον φέσι ἐπάνω εἰς τὰ μακρὰ του μαλλιά. Ἀπὸ τὸ πρόσωπό του, μαῦρο καταζαρωμένο, ξερὸ μετὰ τὴ φωτιά τῆς πείνας εἰς τὰ μάτια καὶ τὴ φαρμακίλα εἰς τὰ ψημένα χεῖλη, ἐφανέρωνεν ἀμέσως ὅτι ἦτον ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν πεδινῶν χωριῶν, οἱ ὅποιοι δὲν ἔχουν οὔτε ἕς τὸν ἥλιο μῆτρα.

— Πῶς σὲ λένε, μπαμπᾶ; τὸν ἐρώτησα, κεντίσας τὸ γομάρι κοντὰ του.

— Ἀγγελῆ Πρίμα.

— Καὶ ποῦθεν εἶσε;

Ἐγέλασε. Δηλαδή ἐγέλασεν ὄχι τρανῶς, μετὰ τὴν καρδιά του, ὅπως γελοῦν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ἀλλ' ἀνοιξε μόνον μ' ἐκφρασιν κακομοιρίας τὸ στόμα, ὅπως τὰ ζῶα ὅταν ἀναχαράζονται.

— Ποῦθεν ἦμαι! τρέχα γήρευε· ποῦ ξέρω κ' ἐγὼ ποῦθεν εἶμαι;

Σὰν καπετάνος ἐπέισμωσα· ὑποψίασθην ὅτι ἤθελε νὰ παιζογελάσῃ μαζί μου.

— Τὸ χωριὸ σου μωρέ, ῥωτάω· ἐφώνηξα ἄγρια.

Ἐστρεψε καὶ αὐτὸς καὶ μοῦ ἀπάντησε ἀκόμη περισσότερο θυμωμένος, μ' ἐκφρασιν παλαβοῦ ἐνοχλουμένου, ὡς νὰ ἐπέισμωνε φοβερὰ διότι δὲν τὸν ἐνόησα.

— Μὰ κ' ἔχουμε πατρίδα ἐμεῖς; Εἶπες καρχακούννη, πὲς ἕνα φύλλο ποῦ γυρίζει ἐδῶ κ' ἐκεῖ σ' ὅλον τὸ κάμπο, ὅπου τὸ φέρνει τὸ φύσημα!...

*

Ἐδιαβαίναμεν ἐμπρὸς τοῦ Καρακλάρ καὶ ὁ καρχακούννης ἐκαρφώθη ἐξαφνα εἰς τὸν τόπον του, ἀγναντεύων μετὰ δίψα τ' ἄλώνια τοῦ χωριοῦ. Ὅλοι οἱ κάτοικοι ἦσαν ἐξω. Οἱ ἄνδρες ἐλιχνίζαν ἐδῶ τ' ἄλογα ἄλώνιζαν ἐκεῖ· οἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ παρέκει, καθισμένοι εἰς τὴ δοκάνη ἔφερναν γύρω ἐπάνω εἰς τὰ δεμάτια καὶ κατὰμπροστά, θεόρατες ἐψήλωναν οἱ θημωνιές. Τῶν ἀλόγων τὰ χλιμιντρίσματα, τῶν παιδιῶν οἱ φωνές καὶ τὰ γέλοια, τὰ λόγια τῶν κα-

ραχκούνιδων, εὐτυχημένων διὰ τὴν πλουσίαν ἐσοδείᾶ, κανενὸς γομαριοῦ γκάρισμα, ὁ βαθὺς βόγγος τοῦ βωδιοῦ, τὸ τρίξιμο τοῦ καλαμωτοῦ ποῦ ἔφερεν τ' ἄχερα εἰς τὸ ντάμι, τὸ καθάριον σιτάρι ποῦ ἔπεφτε μεσ' ἀπὸ τὴ σκόνι σὰν σπειρία χρυσάφι κ' ἐχύνετο γύρω, ἔδιναν ὄψι χαρὰς εἰς τ' ἄλώνια ἐκεῖνα. Καθένας θὰ ἔλεγε πῶς ἐρίχναν τ' ἀλέσματα κανενὸς γάμου κ' ἐγλέντων οἱ καλεσμένοι· ὄχι πῶς ἐπήγαινε γόνα ἢ δουλειὰ κ' ἔτρεχεν ὁ ἴδρωτας αὐλάκι.

— Κερατένια χρόνια! ἐφώνηξε τρανῶς ὁ καρχακούννης, δίδων μιά εἰς τὸ φέσι του πίσω, διὰ νὰ ἐλευθερώσῃ τὸ μέτωπό του.

Ἐπειτα ἐγύρισέ καὶ μετὰ εἶδε κατὰμματα.

— Ζηλεύω· μοῦ εἶπε παραπονεμένος.

— Γιατί;

— Ἐτσι γλεντοῦσα κ' ἐγὼ μιά φορά ἕς τ' ἄλώνια. Δὲν σοῦ λέω, τραβᾶν κ' οἱ τσιφτσίδες τὸν ἀμάραντο· θὰ φτύσουν τὸ αἷμά τους ὅλον τὸ χρόνο. Μὰ σὰν ἐρθῆ καλὴ σωδιά καὶ πέση ἕς τ' ἄλώνι τὸ σιτάρι, ὄχι κ' ἀμὰν ἀμὰν οὔτε βασιληᾶς δὲν τοὺς φτάνει!

— Σὰν εἶν' ἔτσι γιατί δὲν πᾶς τσιφτσής;

— Ἡμουνα.

— Καὶ γιατί τ' ἄφησες;

Ντί!... ἐβόγγιζεν ἄγρια ὁ καρχακούννης. Καὶ ἀντὶ νὰ μ' ἀπαντήσῃ ἔτρεξε καὶ ἄρχισε μ' ἄγριες καμπύσιες τ' ἄλογά του.

Ἡ ἀλήθεια εἶνε ὅτι τὰ ζῶα ἐπήγαιναν καλὰ τὸ δρόμο τους καὶ δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ τὰ δεῖρῃ ὁ χωριάτης· φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ ἐρώτησίς μου τοῦ ἔφερε πικρὴ ἐνθύμισι κ' ἐπειδὴ δὲν εἶχε ποῦ νὰ ξεσπάσῃ τὸν θυμὸν του, τὸν ἔριξεν εἰς τ' ἄμωρα τὰ ζῶα.

*

Ἀρχισε νὰ νυκτώνῃ. Τ' ἀστέρια ἐν' ἀπ' τ' ἄλλο ἐφανερώθησαν ἕς τὸ ζαφειρένιον οὐρανόν. Ὁ Ὀλυμπος καὶ ὁ Κίσισθας ἀπὸ τῆς μιᾶς μεριᾶ καὶ ἀγνάντια μας τὰ Χάσια καὶ τ' Ἀγραφα ἐπυργόνοντο γύρω, μαῦρο καὶ θεώρατο τεῖχος. Ἐπειτ' ἀπ' ὀλίγο μᾶς ἐπλάκωσε τέλεια τὸ σκοτάδι· δὲν ἐβλέπαμεν ἐμπρὸς παρὰ ὡς ἕνα ντουφέκι τόπον τὸν δρόμο, ποῦ ἄσπριζε κ' ἔπειτα ἐσβυνε καὶ αὐτός.

Ὁ Λυμπίσος κατέβαινε κρῦς ἀπὸ τῆς θείας κορυφῆς κ' ἐσήκωνε τὴ λαύρα π' ἄφησεν ὁ ἥλιος τῆς ἡμέρας εἰς τὴν ψημένη γῆ κ' ἐδρόσιζε τ' ἀγκουσεμένα ζῶα καὶ τὰ κατακαυμένα μέτωπά μας. Βαθειὰ σιγὴ ἐβασίλευε περιγύρα ὡς νὰ ἦτο ἀκατοίκητος τέλεια ἡ πεδιάς. Μονάχα τὸ σκουζέμιο καὶ τὸ βαρὺ φτερούγιμα τῶν πελαργῶν ἐπάνω εἰς τοὺς πύργους καὶ τὰ τζαμιά μᾶς ἐφανέρωναν ὅτι ἐδιαβαίναμε ἐμπρὸς ἀπὸ χωριῶ. Πέρα ἀπὸ τὸ Κζακλάρ ἤρχετο ἡ παραπονετικὴ φωνὴ τοῦ γκιώνη. Κ' ἦρθε στιγμὴ ποῦ βρεθῆκα ἀλήθεια τὴ ζωὴ μου!...

— Ἄμ, ποῦ λές, ἔκαμα κ' ἐγὼ τσιφτοῦς μ' εἶπεν ἔξαφνα ὁ γέροντας, ἐλθὼν κοντά μου. Μὰ σ' ἀφίνει μαθές, ὁ θεὸς νὰ πᾶς μπροστά;

— Γιατί;

— Γιατί ἔτσι νὰ γιατί. Τί τὰ ἤθελεν ὁ θεὸς τὰ γκαβοπόντικα καὶ τὰ στελνε 'ς τὴ γῆ· δὲ μοῦ λές; Καλὰ τ' ἄλλα, μὰ τὰ γκαβοπόντικα;

— Ποιὰ γκαβοπόντικα; ἐρώτησα ἐγὼ μὲ ἀπορία.

— Ἄϊ-χρὸύ!... Δὲν εἶσαι ντόπιος, λέω; ἐρώτησε μὲ θυμόν.

— Ὅχι.

— Ἄμ, γιαυτό. Δὲν ξέρεις λοιπὸν ἐσὺ τὰ κακὰ πῶχουμ' ἐμεῖς οἱ καμπῖσοι! Εἶναι, λέει, πλούσιος ὁ κάμπος. Πλούσιος εἶνε, μὰ ποιὸς τὰ χαίρεται τὰ πλοῦτη του; Ἄκ' σε καὶ λόγιαζε. Πρῶτος θεὸς σ' ἐμάζεϊν ὁ ἀφέντης· δεῦτερος εἶν' ὁ μπάς χαβελές, ὁ μπιστεμένος τ' ἀφέντος σ' ὄλα, 'ς τὸ δῶση καὶ 'ς τὸ πάρη. Ἐπειτα ἔρχεται ὁ σούμπασης, ποῦ στέκεται ὀλοχρονικὸς ἀπάν' ἀπὸ τὸ κεφάλι σου καὶ δὲν ἔμπορεῖς οὔτε νὰ βήξης. Βάλε ἔπειτα τοὺς χαβελέδες, βάλε καὶ τὰ ζᾶ. Μ' ἀκόμη βάλε τὰ ὄρνια ποῦ κλέφτουν μὲ τὴ μύτη τους τὸ σῆρο πρὶν ἀκόμη κλοκάτση 'ς τὴ γῆ καὶ τ' ἀκρίδες ποῦ τ' ἀφίνουν θερισμένο κι' ἀθέριστο. Τώρα θὰ σοῦ λεγα νὰ βάλῃς τὸν τσιφτοῦ ἂν δὲν εἶχαμε τὰ γκαβοπόντικα, ποῦ καλλίτερος θεριστάδες καὶ καλλίτερος τσιφτοῦδες δὲν εἶδα ποτέ μου! Ἴδια θερίζουν, ἴδια τὰ βάζουν 'ς τὸ ντάμι τους. Καὶ τί ντάμια! βαθειὰ λαγούμια ποῦ δὲν φοβάντε τὸ διαβολότερο κλέφτη νὰ τὰ βρῆ.

— Κ' ἔρχονται κάθε χρόνο; τὸν ἐρώτησα.

— Ἄμ, ἂν ἔρχονταν κάθε χρόνο θὰ βλεπες ζωντανούς ἀνθρώπους 'ς τὴ Θεσσαλία; Μιά φορά ἦρθαν 'ς τὴ ζῆσι μου καὶ νὰ, ἀπὸ τσιφτοῦ κερρατζῆ μ' ἔκαμαν. Μωρὲ χρόνια κ' ἐκεῖνα! ἀνατριχίλα μὲ πιάνει σὰν τὰ θυμάμε. Ἦμουνα τσιφτοῦς 'ς τὸ Τατάρι, 'ς τοῦ Ὄσμὰν ἀγὰ τὸ χωριό. Ἄπονος ἦταν ὁ ἀγὰς μὰ ἦταν πλούσιος τὸ χῶμα του. Καὶ 'ς τὴ χειρότερη χρονιά 'ς ἐμᾶς τὸ ἕνα δέκα θὰ 'δινε. Μὰ ἔρχεται, ἐφέντη μ' τὸ 63. Νὰ τὴ μιά φορά τὸ λιοπύρι μὲς 'ς τοῦ μαγιοῦ τῆς δροσούλες· στρωσιδί χάμου τὰ σπαρτά. Νὰ τὴν ἄλλη τὰ ὄρνια, σύμφερο 'ς τὸν οὐρανό· μὲρὸς πήγαινε ἡ σπορά, πίσω κεῖνα τ' ἄθεα· σῆρο ἔρριχνες καὶ σῆρο δὲν εὔρεσκες ἀπὸ τὰ ἴδια σου τὰ χέρια τὸν ἄρπαζαν! Νὰ ἔπειτα οἱ ἀκρίδες, μᾶς τέλεψαν. Τρία χρόνια πέρασαν κ' εἶπαμε τὸ ψωμί ψωμάκι. Ὁ ἀγὰς μᾶς ἔδιν' ἄχερο, ὁ ἀγὰς σιτάρι. Τί σιτάρι; τὴν ἴρα μᾶς ἔδινε γιὰ σιτάρι!...

— Καὶ τὴν τρώγατε;

— Τί νὰ κάνουμε; Γι' ἀρρώστια ρωτᾶς; Τὸ αἶμα πήγαινε ποτάμι. Θέρος ἔπεσε 'ς τὸ ἀνθρώπου καὶ 'ς τὰ ζᾶ! Μοῦ θέρισε κ' ἐμένα δυὸ παιδιὰ. Μὰ ποιὸς λογιαίνει τὰ παιδιὰ; ... Τὰ ζᾶ

μας κλαίγαμε ποῦ ἦταν ἡ μοναχὴ κυβέρνησις μας. Ἄν ἔχεις ζᾶ καὶ παιδιὰ ἔχεις· μὰ σὰν χάσης τὰ ζᾶ ἔχασες καὶ τὰ παιδιὰ σου. Τί θὰ τοὺς δώσης νὰ φᾶνε;

Ὡς τόσο ἦρθε τὸ 66 κ' ἀνασχάναμε ἡ χρονιά καλὴ, ὁ ἀπρίλης ὀλόδροσος· τὰ χωράφια μεστωμένα: Χαρὰ Θεοῦ! Κᾶτι ἀκρίδες φανίστηκαν 'ς τὸ Νεμπεγλέρ· μὰ νὰ σου καὶ τ' ἀγιοπούλια πλάκωσαν ἀπὸ πίσω. Εἴρεις γιὰ μᾶς τ' ἀγιοπούλια εἶνε καλλίτερα κι' ἀπ' τῆς καλόγρηας τὸ ζωνάρι. Οἱ ἀκρίδες χάνονται μὲ μιὰς κ' ἡ καλὴ χρονιά εἶνε σιγούρη. Μὰ 'ς τὴν ἀρχὴ τοῦ Μαγιοῦ κᾶτι ἄρχισε νὰ ψιφιλιζέται. Μωρὲ, μίλα καλὰ γκαβοπόντικα 'ς τὸ Βελεστίνο! Δὲ γένεται, δὲν μπορεῖ νὰ γένη αὐτό! Ὁ Θεὸς δὲ θὰ γένη ἄθεος· ἀδύνατο! Κανεὶς μᾶς δὲν ἤθελε νὰ τ' ἀκούση. Ὅπου τῶλεγε σκοτωτὸς ἐπήγαινε.

Ἄχ! τὰ μαῦρα σικιέτια ἀλήθεψαν σὲ λίγο. Ὁ ἀφέντης ἔρχεται τρεχάτος ἀπ' τὴ Λάρσα. — Φανίστηκε τίποτα 'ς τὸ τσιφλίκι; — Ὅχι, ἀκόμη. — Μὰ 'ς τὸ Βελεστίνο, 'ς τὸ Κισιρλῆ, 'ς τὸ Δερελῆ, 'ς τὸν Τούρναβο ἐθέριζε ἄπονα τὸ ποντίκι. Περίγυρα μᾶς ἔζωνε τὸ κακό! Τί νὰ κάνουμε; Τὰ στάχυα ἦσαν μεστωμένα κ' εἶπαμε νὰ τὰ βερέσουμε χλωροθέρι. Μὰ τί τῶφελος; ἄμα θεριστῆ ἄψητο τὸ σιτάρι γένεται δαυλίτης, στοχτώνει καὶ πᾶει στ' ἀνάθεμα! Τ' ἀφήσαμε γιὰ λίγες μέρες. Μπορεῖ νὰ μᾶς λυπηθῆ ὁ θεός, εἶπαμε. Τ' ἄλλα τσιφλίκια, τὲς ἄλλες χρονιὲς κᾶτι ἀφιναν κᾶτι ἔπερναν· ἐμεῖς δὲ σηκώναμε τίποτα. Ἦταν λοιπὸν δίκιο νὰ μᾶς ἀφήκη κ' ἐμᾶς ἀνέγγιακτους ἐφέτος.

— Βέβαια· εἶπα ἐγὼ.

— Μὰ ποῦ σ' ἀκούη ὁ θεὸς δίκιο ξεδίκιο.

Σὲ πέντε ἡμέρες νὰ σου τα. Ἀφοῦ ἔφαγαν καὶ τῆς μουριὲς τοῦ Καζακλάρ, ἐρρίχθησαν λιμασμένα ἀπάνου μᾶς. Ἄ τὴν πρώτη θεωρία τους ἐξυλιάσαμε ὅλοι σὰν νὰ βλέπαμε τὸ Σατανᾶ μπροστά μᾶς. — Νὰ θερίσουμε· λέει ὁ ἀγὰς· νὰ τὸ κόψωμε ὅπως ὅπως· κᾶτι νὰ σώσουμε. Τὰ στάχυα ἦσαν στριμμένα κι' ἄστριφτα ἀκόμη· μὰ τί νὰ γένη; Μαζωνομάστε ὅλοι, τσιφτιδες καὶ κουλουξιδες καὶ χαβελέδες ἀκόμη καὶ παιδιὰ καὶ γυνῆκες. Τροχοῦμε ἀπὸ βραδυὲς τὲς κοσιὲς καὶ ξημερονομάστε 'ς τὰ χωράφια. Μὰ τί ἦταν ἐκεῖνο, θέ μου καὶ Κυρίε μου! Ἐμείναμε μὲ τῆς κοσιὲς 'ς τὰ χέρια, ἄφων' ἄλλαλοι. Ὅλα τὰ χωράφια μᾶς περίγυρα ξεντωμένα· οὔτε στάχυ, οὔτε ἄχερο, οὔτε χνοῦδι πουθενά! Μονάχα οἱ ρίζες ἔμεναν ὀρθὲς σὰν νὰχε γένη ἀγριόχειρο τὸ κακό κ' ἐρχότου μανιωμένο ἀπάνου μᾶς. Μὲ μιὰς ἐπέσαν οἱ κοσιὲς ἀπὸ τὰ χέρια μᾶς καὶ ὅλοι, ἀπὸ τὸν μικρότερος ὡς τὸν μεγαλύτερο κι' ὁ ἀγὰς μαζὶ ἐπέσαμε γονατιστοὶ 'ς τὸ χῶμα καὶ ἀρχίσαμε τὰ στηθκοπήματα!...

Καὶ ἔλεγε μὲ τόσο παράπονο τὰ ὑστερνά του

λόγια ὁ γέροντας! Τόσο χροῶμα πίκρας καὶ ἀπελπισίας τοὺς ἔδινε ὡσάν νὰ εἶχεν ἐμπρός του τὴν καταστροφὴν ἐκείνην, ποῦ μού λαβώσε τὴν καρδιά.

— Μὰ τόσο πολὺ! γιὰ μιὰ νύχτα τὰ ἔκοψαν! εἶπα μὲ ἀπορία μεγαλείτερη.

— Τόσο πολὺ! ἀπίστευτο σοῦ φαίνεται, ἔ; εἶπε μὲ τραχύτητα. Δὲν ἄκ' ἴσως, λέω, τ' ἔκαμαν τοῦ Ἀβδούλ Κερίμ πασᾶ;

— Ὁχι.

Ὁσμ!... ἔκαμε βαθεῖα. Καὶ μέσα εἰς τὸ πικρὸ πρόσωπό του διέκρινα ἕνα γέλοιο παραξένο, τὸ ὁποῖον πρώτη φορὰ ἐγὼ ἀπάντησα εἰς καταγκούνη.

— Ἦταν, ποῦ λές, τὰ Κρητικὰ τότες. Ἦταν ἀπὸς του πασᾶς ἔς τὸ Μουλαλίκι κ' εἶχε πολλοὺς νιζάμιδες νὰ πάη ἔς τὴν Κρήτην. Βγαίνει μιὰ μέρα ἀπ' τὴ χώρα νὰ κάμη γυμνάσια ἔς τὸν κάμπο κ' ἔμεινε τὴ νύχτα ὄξου. Μὰ βγαίνουνε ποῦ λές, ἐρέντη μ' οἱ ποντικοὶ καὶ ρίχνοντε λυμασμένοι ἔς τ' ἄσπερι ποῦ σηκώθηκ' ὄλο ἔς τὸ πόδι, κ' ὄλονυχτὶς ἐμπήκε τρεχάτο ἔς τὴ Λάρσα.

Ἐγὼ ἐγέλασα διὰ τὴν ἄτακτον αὐτὴ φυγὴ ἐνὸς στρατεύματος ἐμπρός τῶν ποντικῶν.

— Μὴ γελάς μ' ἔκοψεν ὁ καταγκούνης μὲ πίκρα: ὁ Ἀβδούλ Κερίμ ἦταν ἅγιος ἄνθρωπος!

— Καλὰ, μὰ δὲν ἐκάνατε τίποτα γι' αὐτοὺς τοὺς ποντικούς; ἐρώτησα νὰ τὸν φέρω πάλιν εἰς τὴν κουβέντα.

— Νὰ κάνουμε· καὶ τί νὰ κάνουμε; θεοποντή, σοῦ λέω, ἀκούς; θεοποντή! εἶπε κυττάζων με ἄγρια. Νὰ τὰ σκοτώσουμε; ποῦ νὰ τὰ βρούμε; Μηγὰρ φαίνεται κανένα τὴν ἡμέρα. Παγένεις ὄξου καὶ τὰ βλέπεις ὅλα καλὰ. Μὰ σάν πάρη νὰ βραδιάξῃ κάθε σβῶλος ποντικὶ γένεται ἡ γῆ τ' ἀναβράζει ἀπὸ τὰ σωθηκά της!

— Ἐ, δὲν ξεχωρίζετε τὴ γῆ, νὰ τὰ βρῆτε τὴν ἡμέρα; εἶπα ἐγὼ.

— Ὁψ!... ἔκαμε στενοχωρημένους· μὴ μὲ σκᾶς καπτάνε, νὰ ζήσης. Λογιαίεις πῶς ἐκεῖ κάθουνται καὶ σὲ προσμένουν; Ὁλ' ἡ γῆς ἀπὸ κάτου εἶνε κούφια. Βγαίνει βράδυ ἔς τὸ Γκερλί καὶ τὴν αὐγὴν διάνκε ἔς τὸν Τούρναβο μ' ὅλα τὰ στάχυα τοῦ χωραφιοῦ. Ὁ σατανᾶς νὰ ἦταν δὲ χανότου ἐτσι!...

— Καὶ εἶνε πολὺ μέγала; ἐρώτησα ἀπὸ ἀπορίας εἰς ἀπορίαν.

— Μπα· τόσα δά, μιὰ μπουκα· ἡ οὐρίτσα τοὺς μικρὴ ποῦ δὲν ξεχωρίζει μήτε· τὸ κεφάλι τοὺς πλατύ, σάν νὰ τὸ πάτησε κανεὶς διαβάτης κ' ἀπόμειν' ἔτσι ἔχουν σταχτιὰ τὴ βραχοκοκκαλιὰ ἄσπρα τὰ στήθια. Νά, ποῦ στὰ παράστημα νὰ τὰ γνωρίζεις κι' ὅλα. Μὰ σάχουν κάτι δόντια, ἐρέντη μ' π' οὔτε νεροπρίνο δὲν τὰ φτάνει!...

— Ὡστε ἔτσι, ἐσταυρώσατε τὰ χέρια καὶ τὰ βλέπατε; εἶπα κάπως μὲ πεζογέλασμα.

— Θεϊκὸ ἦταν, τί νὰ κάνουμε; Καὶ λιτανίες

ἐκάναμε καὶ τ' ἅγια λειψίνα φέραμε ἀπὸ τὸ μ. - ναστήρι τῆς Πέτρας; μὰ τίποτα δὲν ἔγινε. Μόν' ἦρθε νὰ μάθουμε πῶς οἱ Τούρκοι γροικιῶνται κελλίτερο ἀπὸ μᾶς τοὺς Χριστιανούς.

— Γιατί;

— Βέβαια· κουβεντιάσανε οἱ μπέηδες ἔς τὴ Λάρσα κ' ἐμάζεψαν δεκαπέντε χιλιάδες γρόσα καὶ στέλνον δύο Τούρκους ἔς τὴν Ἀνατολὴ μέσα. Δὲν ξέρω, ἔς τὸ Μπαγδάτι, ἔς τὴ Μέκκα, ποῦ τοὺς ἔστειλαν δὲ θυμάμαι. Πάνε ποῦ λές, ἀπὸ τοὺς καὶ σὲ δεκαπέντε ἡμέρες γυρίζουν μ' ἕνα νερὸ θαυματουργό. Μωρὲ τί ἔγινε σάν ἔφτασε τὸ ἅγιο νερὸ ἔς τὸ Βῶλο! Ἐπήγαμε ὄλος ὁ ντουνιας, Τούρκοι καὶ Χριστιανοί. Τί νὰ κάνουμε; Ὁ πνιμένος ἀπ' τὰ μαλλιά του πιάνεται. Νὰ σωθοῦμε ἠθελάμε, νὰ μὴ χαθοῦμε ἀπ' τὴν πείνα κ' ἐκάναμε μετάνοια τοῦ Σατανᾶ!... Τὸ πέρνει ποῦ λές ὁ Κουρᾶ ἐρέντης τὸ ἅγιο νερὸ μὲ τρομάρα· ἀπόκοντα οἱ μπέηδες κ' ἡ ἀρχοντιά πεζοὶ καὶ πίσω ὁ χοντρός λαὸς μὲ κλάυματα καὶ δαρμούς. Φθάνουμε ἔτσι ἔς τὸ Γκερλί· καθουμάστε λίγο κ' εἶπαιτα ἴσα ἔς τὴ Λάρσα. Τὸ φέραμε, ἐρέντη μ' καὶ τὸ πιθώσαμε ἔς τὸ Χασάν Μπέη Τζαμί. Ἐ, θὰ πιστέψης ἕνα πράμα; Σὲ δύο ἡμέρες οὔτ' ἕνα ποντικὶ δὲν ἔμεινε σ' ὄλο τὸν κάμπο!...

— Μωρ' τί λές; εἶπα ἐγὼ μὲ θαυμασμό, διὰ νὰ εὐχαριστήσω τὴν ἐμπιστοσύνην του.

— Μὰ τὴν ψυχούλα μου τὴν ἀμαρτωλὴ, εἶπε σταυροκοπούμενος. Καὶ τί λές κ' ἔγινε; Σάν ἐσοῦρπωσε τί νὰ ἰδοῦμε τί ν' ἀκούσωμε; Τ' ἦταν ἐκεῖνο, Μωαμέτη!... χαλασμός κόσμου! Ὁλα τὰ ὄρνια τῆς Ἀνατολῆς ἀπάνω μας ἐτρογυροφέρων. Λελέκια, κάριες, πελαργοί, λογιῶν λογιῶν ἀγριοπούλια ἐσκέπασαν τὸν οὐρανὸ κ' ἐχτύπαγαν τῆς σιαγωνιές τους ποῦ σ' ἔπιανε τρώμας μόνο νὰ τ' ἀκούς. Κ' ἔφεφταν, μωρὲ μάτια μου, βόλι ἀπὸ ψηλά ἔς τὰ χωράφια μὲ θυμὸ καὶ μάνιτα σάν νὰ ἦσαν δασκαλεμμένα κ' ἐξέσχιζαν τὰ γκαβοπόντικα. Σὲ δύο ἡμέρες πᾶν' καὶ τὰ ὄρνια ἔς τὴ δουλειὰ τους, σάν κελκοὶ καματάρου.

— Μπράβο! εἶπα ἐγὼ, ἐνθουσιασμένος.

— Μπράβο· μὰ τί τῶφελος; εἶπε, φαρμακωμένος ὁ καταγκούνης. Ἐμᾶς μᾶς πῆρε, ὅτι ποτάξαμε κ' ἐβγήκαμε διακονιά γιὰ τὸ ψωμάκι. Ὁλο τὸ Πήλιο ἐγιώμισε ἀπὸ παιδιὰ καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ποῦ μὲ λιμασμένα μάτια ἔτρεχαμε ἀπὸ πόρτα σὲ πόρτα νὰ μὴ ψωφίσουμε τῆς πείνας. Τί χρόνια ἀπεράσαμε τοὺς Κραβαρίτες ἔς τὴν κακομοιριά!... Σ' τὸ τέλος συναξα πάλιν τὸ σπίτι μου, μπῆκα ἔς τὴ Λάρσα, παραδείρα νά, κατάντησα τόρα κερατζῆς!

— Ἐ, μὰ τί νὰ γένη; τοῦ εἶπα ἐγὼ διὰ νὰ τὸν παρηγορήσω.

— Δὲ σοῦ λέω, βγαίνει τὸ ψωμί. Μὰ κάλλιο εἶχα τ' ἄλῳνι κ' ἕνα στρέμμα τόπο ἔς τὸ Τατάρι. Εἰκοσιπέντε χρόνια κι' ἀκόμη ἔχω πῶλειψ'

ἀπό τσιφτσής, μὰ τί νὰ σοῦ εἰπῶ. Σὰν ἔρχετ' ὁ θέρος ὀμπρίζ' ἡ καρδιά μου σὰν τὸ Μάτι τοῦ Καραδερῆ!...

Καὶ τὰ λόγια του μού ἐφανερώων ὅτι ὁ γέροντας ἐκλαίγει.

*

Εἴμεθα τότε εἰς τὴν Λάρισα, δίπλα εἰς τὸ νταλιάνι τοῦ ποταμοῦ ὅπου ἔχουν φυλάχτρα τῶν ψαριῶν. Τ' ἄλογα ἄρχισαν νὰ πατοῦν εἰς τὰ καλδερύμια καὶ μὲ τὸν ξερό κτύπο τους ἔκοβαν κάπως τὴν νεκρική σιγή τῆς πόλεως. Εἰμαρκα, ὀπίσω ἀπὸ τῆς ἐλθῆς, ἔλαμπαν πολλὰ φῶτα καὶ ἤρχοντο εἰς τ' αὐτιά μας τὰ γέλοια καὶ οἱ φωνές τῶν γυναικῶν, τοῦ σαντουριοῦ καὶ τῆς λατέρνας οἱ ἤχοι καὶ τραγοῦδια ποῦ θὰ ἔβγαίναν βέβαια ἀπὸ βαγισμένα λαρύγγια. Εἰς τὰ Παραπήνεια ἐγλέντων ἀδιάκοπα.

— Πάρτε, διαβόλοι, βάγια!... ἔκραζεν ἔξφρα τράνω ὁ κερατζής. Κ' ἔδωκε μία μούντζα ἐκείθε, μ' ἔφρασαν ἀηδίες καὶ μίσους.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑΣ

Ἐν τῷ δοθέντι γεύματι ὑπὸ τοῦ Συλλόγου πρὸς ἐνηθάρρυνσιν τῶν ἐλληνικῶν σπουδῶν ἐν Γαλλίᾳ, ἐπὶ τῇ συμπληρωθείσῃ εἰκοσιπενταετηρίδι αὐτοῦ, ὁ Ἐρονέστος Ἐνάν προεδρεύων τῆς ὁμηγύρευσεως, ἀπήγγειλε τὸν κάτωθι λόγον.

ΠΡΟΠΟΣΙΣ ΡΕΝΑΝ

Ἡθελήσατε, Κύριοι, διὰ φαεινῆς ἡλιακῆς ἀκτίνος νὰ φωτίσητε τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ βίου μου. Ἀγαπῶ πολὺ τὰ συμπόσια, τὸ ὁμολογῶ, τὰ συμπόσια ἐκεῖνα, ἐν οἷς ἐπικρατεῖ, ὅπως ἐν τῷ ὑμετέρῳ, ἡ συμπάθεια καὶ ἡ ἐγκάρδιος φιλία, ἐλλείπει δὲ παντελῶς ἡ πολιτικὴ. Πιθανῶς ἡ σήμερον θὰ εἶνε ἡ τελευταία ἡμέρα καθ' ἣν προεδρεύω τοιαύτης ἑορτῆς· πρὸ μιᾶς ἔτι ὥρας (τοσαῦτα εἶνε αἱ πολιορκουσαί με ἀδυναμίαι) δὲν ἐγνώριζον ἂν θὰ δυνηθῶ νὰ παρευρεθῶ εἰς τὴν ὑμετέραν ὁμηγύριν. Ἀλλ' εὐλογητὸς ὁ Θεός! Ἴδου ἐγὼ ἐν ἱκανῇ ἀκμῇ ἐν μέσῳ ὑμῶν.

Ἡ ἑορτὴ αὕτη εἶνε λίαν χαρμύσνος, Κύριοι, καὶ ἐν πλήρει τῷ δικαίῳ πανηγυρίζετε αὐτήν. Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1867 ὁμὰς θιασωτῶν τῆς Ἑλλάδος, ὧν τινες ἐπιζῶσιν ἔτι, ἔθετο τὰ θεμέλια τοῦ Συλλόγου τούτου, προορισμὸν ἔχοντος τὴν παρ' ἡμῖν διατήρησιν καὶ ἐνηθάρρυνσιν τοῦ ἔρωτος τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων. Ἐνθαρρύνειν τὰς ἐλληνικὰς σπουδὰς. Ἄ! ὠραῖον πρόγραμμα. Ἡμεῖς οἱ ἄλλοι, ἐρευνηταὶ θεμάτων ἐξωτικῶν, καλλιεργοῦμεν τὰς ἐσχατίας, τὰς ἀποικίας, ἀλλ' ὑμεῖς, ὑμεῖς κατοικεῖτε αὐτὴν τὴν γῆν τῆς πατρίδος Ἑλλάδος, ἐν αὐτῇ ἐπήξατε τὴν σκηνὴν σας, ἐξ ἧς διευθύνετε τὰς ἀνασκαφὰς σας ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ ἐδάφους, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὑ-

ψοῦται ἡ ἡμετέρα Ἀκρόπολις, τὸ πάγκοινόν ἡμῶν θρησκευτικὸν λίκνον.

Ἐν τῇ καθ' ὄλου ἱστορίᾳ ἀναγράφεται ἐν θαῦμα (ὀνομάζω δὲ θαῦμα ὅ,τι ἀπαξ μόνον συνέθη), ἡ ἀρχαία Ἑλλάς. Ναί· πεντακόσια ἔτη περίπου πρὸ Χριστοῦ ἐδημιουργήθη ἐν τῇ ἀνθρωπότητι τύπος πολιτισμοῦ, τοσοῦτο τέλειος καὶ πλήρης, ὥστε ἡμαύρωσε πάντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ παραχθέντας. Ἐξ αὐτοῦ ἀνεπήδησεν ὁ λόγος, καὶ ἡ ἐλευθερία, ὁ δὲ πολίτης, ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος, ἐνεφανίσθη δρῶν ἐν ταῖς ἀνθρωπίναις πράξεσιν. Ἡ εὐγένεια τοῦ νέου τούτου ἀνθρώπου, τὸ ἐν ἀπλότῃ ἀξίωματικόν του ἠθος ἐπεβλήθη εἰς πᾶν ὅ,τι τῶς εἶχεν ἀναφανῆ βασιλικὸν καὶ ἔξοχον. Ἡ ἠθικὴ θεμελιωθείσα ἐπὶ τῆς λογικῆς, ἐδραιώθη ἐν τῇ αἰωνίᾳ αὐτῆς ἀληθείᾳ, ἀμιγῆς ὑπερφυσικῶν πλασματῶν. Ἡ ἀλήθεια περὶ τῆς θεότητος καὶ περὶ τῆς φύσεως ἀπεκαλύφθη σχεδὸν εἰπεῖν, ὁ δὲ ἄνθρωπος, ἀπαλλαγείς τοῦ ἀνοήτου τρόμου τῶν παιδικῶν του χρόνων, γαληνιαίως προσέβλεψεν εἰς τὸν προορισμὸν του. Ἡ ἐπιστήμη, ὁ ἐστί, ἡ ἀληθὴς φιλοσοφία παρήχθη, καὶ ὁ μηχανισμὸς τοῦ σύμπαντος κόσμου πρὸς στιγμὴν ἀμυδρῶς ἀνεκαλύφθη· δὲν ἔφθασαν εἰς πλήρη σύλληψιν αὐτοῦ, ἀλλ' αἱ ἀρχαὶ ἐτέθησαν. Ὁ Κοπέρνικος, ὁ Γαλιλαῖος, ὁ Νεύτων δὲν εἶχον ἢ νὰ ἐξαγάγῃσι συμπεράσματα ἐκ σειρᾶς γνωμῶν, καθ' ἃς ἡ γῆ δὲν εἶχε τὴν ἀποδιδουμένην αὐτῇ θέσιν, καὶ δι' ὧν ἐφαίνετο πόρρωθεν τὸ ἄπειρον τοῦ σύμπαντος.

Καὶ ἐν τῇ τέχνῃ! ὦ, Κύριοι, ἡλικηγονιμότης! οἷος κόσμος θεῶν, οἷα ἐν τῷ οὐρανῷ ἐπανάστασις! Ἡ Ἑλλάς ἐφευρε τὸ κάλλος, ὡς ἐφευρε καὶ τὸν λόγον. Οἱ λαοὶ μὲν τῆς Ἀνατολῆς κατεσκεύαζον ἀγάλματα πρὸ τῶν Ἑλλήνων, τμημα δὲ τῆς εὐρῆ καὶ τρόπον ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῆς ἀδιαλείπτου παρεμβάσεως τῶν θεῶν, ἀλλ' ἡ Ἑλλάς μόνη ἀνεκάλυψε τὴν μονιμότητα τῶν φυσικῶν νόμων, ἡ Ἑλλάς μόνη ἀνευρε τὸ μυστήριον τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ κανόνος, τοῦ ἰδανικοῦ. Τοῦ λοιποῦ μόνον ἐν τῇ σκολῇ αὐτῆς θὰ λαμβάνωνται διδάγματα· τοῦτο δ' ἐπραξεν ἡ Ῥώμη, τοῦτο ἡ Ἀναγεννήσις, τοῦτο ἐπραξεν εἰς ἐκάστην βίαιαν ὑποτροπίασιν βαρβαρότητος οἱ ἐργάται τῶν Ἀναγεννήσεων.

Τὴν κρίσιμον ταύτην ἱστορικὴν περίοδον τῆς ἀνθρωπότητος μελετᾶτε ἤδη, Κύριοι. Πόσον ὠραῖον εἶνε τὸ ἔργον σας! Εἰς αὐτὰ τὰ συγγράμματα, ἅτινα διατρέχετε, εὐρίσκετε ἀναγεγραμμένην τὴν ἐλληνικὴν λέξιν τὸ καλόν, ἥτις ἐκφράζει τὴν ἔννοιαν τῆς ζωῆς, κυρίως δὲ τὴν σύνθετον «καλὸν κἀγαθόν». Θαυμάσια ὀνόματα! Τοῦ λοιποῦ ἡ ἀρχὴ τῆς εὐγενείας θὰ ἀπορρέῃ ἐκ τῶν πράξεων τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ἀληθές, τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ καλὸν εἶνε οἱ θεοὶ πόλοι, οἵτινες θὰ μᾶς ἔλκωσι. Σκέψιν μελαγχολικὴν, σκέψιν θλιβεράν,